

12 JEZNIH MOŽ DAMIRJA GLOBOČNIKA

Damir Globočnik – 12 jeznih mož,
12 zgodb o slovenski karikaturi,
Ljubljana 1997, samozaložba, tisk
Pro Grafika

Pred nami je nenavadna knjiga Damirja Globočnika, ki povezuje karikaturu z odbrano javno, politično, literarno osebnostjo. Taka povezava se sicer osredotoča na posameznika iz preteklih časov, a hkrati govori o dobi, razmerah, politični sceni, seveda s specifičnim aspektom karikirane aktualnosti, ki z besedilom avtorja razgrne znana ali manj znana dejstva. Najprej o karikaturi: ta že sama po sebi ni nevtralna, je različno opredeljujoča, nikakor fotografska; naravna karikatura je lahko dobrohotna, omejena zgolj na karikirano portretno podobo, lahko širše dogajalna, včasih obarvana s humorjem, še raje z ironijo ali celo sarkazmom do osebnosti in dogajajočega (z drugimi osebami), kritično prišpičena, zdaj po pravici, pa tudi po krivici in seže lahko celo do zlobnosti. Za dogajajoče karikature je značilno, da so pričvrščene na čas in razmere – ali z drugimi besedami: odsevajo aktualnost trenutka. Potlej pa utonejo v pozabo, dobijo zgodovinsko patino. Prav tej pozabi je hotel avtor odstraniti del preteklosti, kot se zrcali v karikaturi in besedi.

Damir Globočnik se je odločil

izbrati 12 osebnosti iz zgodovinsko nam že oddaljenega časa, jih prikazati z različnimi karikaturami, hkrati pa z besedilom osvetliti naravo karikatur, pa tudi pogloblitve komponente, ki so ustvarjale konfliktne položaje, nasprotja osebne, politične, umetniške vsebine. Najprej je spregovoril o »Heretični skici« – karikaturah pesnika Antona Aškercja. Hinko Smrekar, prvo ime med našimi karikaturisti, je ustvaril več dogajalnih karikatur iz pesnikovega življenjskega boja. Škoda, da avtor ni vključil Smrekarjevih akvarelov Slovenski literati in Maškardo slovenskih literatov (1913), o katerih sicer govori. Pri besedilu se je avtor naslonil – kot drugod – na različne vire, od Marje Boršnikove in A. Slodnjaka do I. Grdine, podal pa je tisto sredico, ki se navezuje na karikaturu, razmere in čas. Ob Aškercjevi smrti je tudi Maksim Gaspari prispeval svojo kritizirajočo karikaturu.

Drugi je »Oče slovenskega naroda«, tj. dr. Janez Bleiweis. Najsi je Bleiweis veljal za sporno osebnost tedanjega kulturnega življenja, so novejša raziskovanja (razstava) osvetlila njegovo delovanje še v drugačni luči, čeprav še zmerom ostaja konservativen veljak, a ne brez vplivnega delovanja v javnem, političnem življenju. Tudi o njegovi vodilni vlogi razgibane dobe se da govoriti. Ob njegovih konservativnih Novicah pa ne bi bil odveč stavek o letu 1848 in trenutnem bujnem razcvetu slovenskega časnikarstva. Karikature, ki se pojavijo v zvezi z

Bleiweisom, so anonimne, ne vemo za avtorja, so pa slavljske. Podobno anonimnost karikaturista opazimo pri Karlu Dežmanu, vendar so vse prej kot slavljske. Dežman je bil sprva Slovenec, ki je izpričal narodnega duha, pozneje pa je prestopil v nemški tabor, izredno razgledani mož je potlej škodoval svojim rojakom. V obeh primerih je D. Globočnik povezal karikature z dovolj široko, objektivno razlago. Oboje zrcali obdobje narodnostno in politično razgibanega časa, karikatura pa je lahko bolj kot beseda učinkovala satirično in direktno.

Sledi karikatura in beseda o Antonu Korošču. Na vprašanje, katera karikatura je najbolj vznevoljila tedanji čas, se da navesti Podrekarjevo Vodiško Johanco in proti Korošču naperjeno karikaturu v liberalnem Jutru leta 1928. Avtor je nanizal vrsto političnih zapletov v času Koroščevega delovanja in ministrovanja, navzkrižja strankarskih prepirrov, vse to pa je ponujalo satirično bodico Koroščevim nasprotnikom. Avtor je tudi z daljšimi citati uspel ponazoriti burne čase, medstrankarske napetosti, tudi vsebino karikature, ki je veljala za žaljivo – kot že kdaj prej ali pozneje. Pojavi se tudi karikatura Milka Bambiča, ki je tedaj stopal v svet ilustracijskih možnosti – umetnik je tudi pozneje premalo upoštevan. Karikaturna prisotonost v časopisju pa je pojenjala, najbolj zaradi šestojanuarske diktature.

Čeprav je časopisna karikatura v domačem tisku obstajala že pred

Smrekarjem – spomnimo se na Čeha Kliča, ki je delal za Levstikovega Pavliho – pa je s Hinkom Smrekarjem doživela vrh, najsi Vesnanu ni bilo po volji, da ga ljudje vidijo primarno kot karikaturista. Že leta 1908 je Smrekar hotel izdati album portretnih karikatur, a ni uspel, pač pa je po izložbah trgovin s karikaturami pritegnil javnost. Pri portretni karikaturi prihaja do veljave Smrekarjev smisel za osebnostne poudarke, značaj, (pri)povedno vsebino. Smrekar je bil tudi prvi slovenski karikaturist, ki so ga napadli zaradi karikatur. Tako se je zgodilo, da je karikatura »Ivan Tavčar in njegov kveder« razžalila pisatelja, liberalnega politika, ljubljanskega župana, odvetnika, državnozbornskega poslanca in še kaj, ker se je pogospodeni Tavčar zbal za svoj ugled. Tu se je D. Globočnik bolj usmeril h karikaturam Smrekarja, zapletom, ki so sledili, manj pa steče beseda o Tavčarju.

V političnem življenju pretekle dobe je elastikar Fran Šuklje igral vidno vlogo, Maksim Gaspari pa je v karikaturi kipov Šukljeta in radikala Ivana Hribarja postavil nasproti medsebojna huda nasprotnika. D. Globočnik je navedel okoliščine tedanje politične situacije in kar je tipično za Šukljeta in njegovo delovanje. Smiselno postreže s tistimi navedenimi, ki pripomorejo k jasnejšemu razumevanju družbenih in političnih razmer. Sledi »Vesela elegija ali dohtar Šušteršiča glorijske končnice«. Šušteršič, po vsej verjetnosti povzročitelj Šukljetovega politične-

ga zatona, se navezuje na čas okoli majniške deklaracije, izkazal se je kot mojster taktiziranja, »vendar so mu napačne odločitve ob koncu vojne dobesedno spodnesle tla pod nogami,« ugotavlja D. Globočnik. Šušteršičeva spretnost v politiki, krepka volja in brezobzirnost so spremljajoče poteze, ki so postale izziv za Smrekarjeve in Podrekarjeve karikature.

Liberalni tabor je bil gorak knežkofu Antonu Bonaventuri Jegliču, ki je izzval karikaturno satiro ob prenatrženem dejanju, požigu Cankarjeve Erotike. Pričelo pa se je z odkritjem Prešernovega spomenika leta 1905, ko je škof negodoval zaradi gole muze in je videl »pohujšanje, župana I. Hribarja pa je presenetil pisni predlog, da bi muzo zamenjali za spodobno oblečeno.« Ko pa D. Globočnik že omenja Cankarjevo kritiko Zajčevega kipa (ne muze!), bi kazalo navesti, da je dal prednost Bernekerju, ne Zajcu. Naslovnica satiričnega lista Osa je prinesla zgovorno Gasparijevo karikaturu, že v naslednji številki je dal svoj prispevek Gvidon Birolla, sledile so karikature Frana Tratnika, Frana Podrekarja, pa dvoje del istega, anonimnega risarja. Ob koncu je avtor vključil krajši zapis Janka Prunka, ki vidi z zgodovinsko distanco Jegliča v novi luči, socialno dovzetnega in s poslušom »za vse plati človeškega življenja.«

Jakob Alešovec, pisatelj in duhovit satirik, je bil urednik, lastnik in pisec v prvem slovenskem »zabavljivem in šaljivem listu« Brenclju, ki ga

je začel izdajati v času taborov, leta 1869. Pripadal je Bleiweisovemu konservativnemu taboru, vendar mu z uradno cenzuro ni bilo prizaneseno, znal pa jo je priostreno komentirati. V Brenclju je napadal nemčurje, Nemce, zatem mladoslovence, tudi elastikarje, se sprl z Levstikom in Jurčičem. D. Globočnik je izrabil priložnost in osvetlil metode cenzure v 19. stol. od Marije Terezije dalje, ko je bil v mnogočem onemogočen slovenski tisk.

Pri Ivanu Cankarju prične avtor z orisi Cankarjeve osebnosti, kot jo je podal Janko Omahen, kar pa je v nasprotju z videnjem drugih umetnikov, zlasti pa v karikaturnih upodobitvah Hinka Smrekarja. Smrekar je bil Cankarjev prijatelj, poleg tega je pisatelja največkrat karikaturno portretiral, seveda ne brez humerja ali celo zbadljivosti. Tudi spominski zapisi so pristno dopolnilo Smrekarjevega videnja Cankarja. Cankar je bil naklonjen Smrekarju in bil zadovoljen s Smrekarjevo opremo svojih knjig.

Pravnik, politik, manj pesnik Lovro Toman je bil tisti, ki je v dunajskem državnem zboru zahteval, da Slovencem priznajo enake pravice kot drugim narodom. Nakopal pa si je korupcijsko afero, kar je izzvalo karikaturne (in drugačne) bodice, prav tako politične nedoslednosti; skupaj s Svetcem sta pripomogla, »da je slovensko narodno stvar pokopal državni zbor.«

Kot zadnja sta zastopana Valentin Zarnik in Fran Levstik s Pavliho.

Težka usoda preganjanega Levstika, večno v gmotnih negotovostih, se je naposled za kratek čas zjasnila, ko je na Stritarjevo vabilo prišel na Dunaj in začel izdajati Pavliho. Imel je celo višjo naklado kot tedaj Slovenski narod. Levstik je tudi tokrat vztrajal pri svojih načelnih, nekompromisnih stališčih in je napovedal neprizanesljivo kritiko za vsakogar, ki to zasluži, ne glede na strankarsko pripadnost. V tedanji politični situaciji je mrgolelo spletk, špekulacij, nizkih dejanj. Levstikovemu radikalizmu ni bila všeč spravaška, slogaška politika in ni bil prizanesljiv do prijateljskega Zarnika. Čeprav je bilo jasno, da je Zarnik le začasno sprejel prvaške smernice, pa trdno dosledni Levstik ni mogel mimo »zasuka«, Karel Klič, imeniten češki karikaturist, je narisal Zarnika med dvema stoloma. D. Globočnik je prikazal niz značilnih dogajanj in prepletanj; lažno podtikanje, da je Levstik dobil dotacijo od oblastvenih krogov, je spodneslo Pavliho – in poštene Lev-

stik je bil zopet ob kruh. Tudi za Zarnika je avtor našel objektivno razlago za vzpon in zaton.

Globočnikova knjiga 12 jeznih mož je ena tistih, ki velja za posebno. Na zanimiv način nam ponuja pogled na zgodovinsko preteklost skozi karikaturu in spremljajočo besedo. Prvo brez drugega ne bi bilo razumljivo. Avtor se ne spušča v estetsko naravo, specifično raznih karikaturistov, a v dogajalnem in portretnem zajema bistvo in problem, kar pa z odlomki iz pisem, člankov, spominov citatno podkrepi; seveda se ob vsem kaže avtorjeva široka in zanesljiva razgledanost. Knjiga je mnogo bolj zanimiva, kot bi sklepali zgolj ob prelistavanju, prav gotovo je vredna branja. Ni ena tistih knjig, ki je namenjena ožjemu krogu, nasprotno, zlahka bo našla pot do širokega kroga ljubiteljev lepe in dobre knjige. Prav bi bilo, ko bi se avtor lotil podobne zamisli s karikaturami in besedilom o osebnostih in dogajanjih v novejšem času.